

**ҮНДЭСНИЙ ИХ БАЯР НААДМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН
ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар хот

2022 он

ҮНДЭСНИЙ ИХ БАЯР НААДМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН ҮНЭЛГЭЭ

АГУУЛГА

НЭГ. УДИРТГАЛ

ХОЁР. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН НЬ

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООСОН НЬ

ДӨРӨВ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН НЬ

Зорилт нэг. Үндэсний их баяр наадмыг тэмдэглэн өнгөрүүлэхтэй холбоотой
заалтуудад өгөх үнэлгээ

Зорилт хоёр. Үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, хурдан морины
уралдаан, шагайн харвааг зохион байгуулахтай холбоотой заалтуудад өгөх үнэлгээ

Зорилт гурав. Цол чимэг олгохтой холбоотой заалтуудад өгөх үнэлгээ

Бусад асуудал

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

НЭГ. УДИРТГАЛ

Энэхүү үнэлгээний ажлын гол зорилго нь Үндэсний их баяр наадмын тухай хуулийн төслийн хэм хэмжээнд (ихэнх зүйл, хэсэг, заалт)-д тодорхой шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийх, үр нөлөөг тооцож, давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах, хуулийн зохицуулалтыг ойлгомжтой, хэрэгжихэд хууль хоорондын зөрчилдөөн үүсэхгүй байдлаар боловсруулах, хуулийн төслийн чанарыг сайжруулахад оршино.

Үндэсний их баяр наадам нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг илэрхийлж уламжлалт урлаг, спорт, соёлын олон төрөл зүлийг багтаасан аялал жуулчлалын гол арга хэмжээ болон хөгжиж байна.¹

Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Үндэсний их баяр наадмын тухай хуулийн зорилт нь Үндэсний их баяр наадмыг улс орон даяар тэмдэглэн өнгөрүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршиж байгаа бөгөөд улс, аймаг, нийслэл, сумын баяр наадмыг зохион байгуулах, бөх, хурдан морины уяач, сурын харваачид цол, чимэг олгох, тэдний эрх үүрэг, допингийн эсрэг үйл ажиллагаа, хариуцлагын тогтолцоотой холбоотой эрх зүйн хэм хэмжээ бүрдэхэд чухал ач холбогдолтой алхам болсон.

Хэдийгээр хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Үндэсний их баяр наадмын тухай хууль байгаа хэдий ч сүүлийн жилүүдэд үндэсний бөхийн барилдаан, үндэсний хурдан морьдын уралдаан тойрсон маргаантай, ээдрээтэй асуудлууд гарч, баяр наадмын зохион байгуулалтад тодорхой бэрхшээл учруулах болсон. Үүнтэй холбогдуулж Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас Үндэсний их баяр наадмын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын хуулийн төсөл /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/-ийг боловсруулсан тул тус төсөлд Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан шаардлагын дагуу төслийн үр нөлөөний судалгааг “Хуулийн төслийн үр нөлөө үнэлэх аргачлал”² /цаашид “аргачлал” гэх/-д заасны дагуу дараах үе шаттайгаар хийлээ:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслөөс үр нөлөө үнэлэх хэсгээ тогтоох;

¹ Монгол Наадам 2010 онд ЮНЕСКО-гийн “Хүн төрөлхтний соёлын биет бус өвийн төлөөллийн жагсаалт”-д бүртгэгдсэн.

² Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 12.1-д заасны дагуу Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар баталсан.

3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу төслийн үр нөлөөг үнэлэх;
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх.

ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН НЬ

Энэхүү үнэлгээг хийхдээ хуулийн төслийн зорилт, үйлчлэх хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан Аргачлалд дурдсан 6 шалгуур үзүүлэлтээс 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонголоо. Үүнд:

- 1.Зорилгод хүрэх байдал;
- 2.Практикт хэрэгжих боломж;
- 3.Ойлгомжтой байдал;
- 4.Харилцан уялдаа.

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- Хуулийн төслийн зорилго нь үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцэж байгаа байдал;

- Хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтууд нь хуулийн төслийн зорилгод хүрэх боломжтой эсэхийг үнэллээ.

Энэхүү үнэлгээг хийхдээ хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага, хуулийн төслийн зорилго болон зорилгод хүрэхэд чиглэгдсэн, хэм хэмжээ, бусад зохицуулалтыг сонгож авсан болно.

“Практикт хэрэгжих боломж” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- Тухайн хуулийн төслийн зохицуулалтыг дагаж мөрдөх буюу хэрэгжүүлэх боломжтой эсэхийг, тухайлбал, хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээд байгаа эсэх, тэдгээр этгээдэд тухайн хуулийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо (санхүү, хүний нөөц зэрэг) байгаа эсэхийг шалгаж тооцно.

“Ойлгомжтой байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг хуулийн төсөл нь түүнийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх этгээдэд ойлгомжтой, логик дараалалтай томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, “Аргачлал батлах тухай” Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 59 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлал”-д заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг хийхээр сонголоо.

“Харилцан уялдаа гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хуулийн төслийн зүйл, заалт өөр хоорондоо болон хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомжтой нийцсэн эсэх, мөн төрийн байгууллагын чиг үүрэгтэй давхардсан, зөрчилдсөн эсэх, тухайн чиг үүргийг төрийн байгууллага зайлшгүй хэрэгжүүлэх шаардлагатай эсэх, уг чиг үүргийг төрийн бус байгууллагаар гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэхийг шалгана.

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТЭСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООСОН НЬ

Уг хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх хэсгээ тогтоож, сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд шалгах хэрэгслээр нэгдүгээрт, хуулийн төслийн зорилго болон түүнийг хэрэгжүүлэхтэй шууд холбоотой заалтуудыг (түүнийг шууд илэрхийлж чадах зохицуулалтуудыг) хоёрдугаарт, үзэл баримтлалын шинжтэй эрх зүйн ач холбогдол бүхий заалтуудыг тус тус сонгож авав. Эдгээр зохицуулалтад үнэлгээг хийхдээ төслийн заалтуудыг эхнээс нь дэс дараалан авч үзэв.

Үндэсний их баяр наадмын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн зорилго нь “Үндэсний их баяр наадмыг улс орон даяар тэмдэглэн өнгөрүүлэх, Үндэсний их баяр наадмын хүрээнд үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, хурдан морины уралдаан, шагайн харвааг зохион байгуулах, цол, чимэг олгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.” (Эх сурвалж: УИБНТХ-ийн төсөл 1-р зүйл) Энэ зорилгыг авч үзвэл тус хуулийн төслийн зорилт нь нэгдүгээрт, Үндэсний их баяр наадмыг улс орон даяар тэмдэглэн өнгөрүүлэх, хоёрдугаарт, Үндэсний их баяр наадмын хүрээнд үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, хурдан морьдын уралдаан, шагайн харвааг зохион байгуулах, гуравдугаарт, цол, чимэг олгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахад тус тус чиглэж байна.

Хуулийн төслийн зорилт, тэдгээртэй холбоотой заалтууд

Зорилтын дугаар	Зорилтын агуулга	Холбоотой зүйл	Зүйлийн нэр
Нэг	Үндэсний их баяр наадмыг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	4 дугаар зүйл, 4.1.1	Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт
		5 дугаар зүйл	Үндэсний их баяр наадам
		6 дугаар зүйл	Баяр наадмын нээлт, хаалт
		7 дугаар зүйл	Төрийн ёслолын бусад арга хэмжээ

		15 дугаар зүйл	Үндэсний их баяр наадмыг зохион байгуулах талаарх Засгийн газрын бүрэн эрх
		16 дугаар зүйл	Зохион байгуулах хороо, түүний бүрэн эрх
		17 дугаар зүйл	Аймаг, сумын баяр наадмыг зохион байгуулах талаарх Засаг даргын бүрэн эрх
Хоёр	Үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, хурдан морины уралдаан, шагайн харвааг зохион байгуулах	9 дүгээр зүйл	Үндэсний бөхийн барилдаан
		10 дугаар зүйл	Хурдан морины уралдаан
		11 дүгээр зүйл	Үндэсний сурын харваа
		12 дугаар зүйл	Үндэсний шагайн харваа
		13 дугаар зүйл	Үндэсний бөх, хурдан морь, сурын болон шагайн харвааны стандарт
		14 дүгээр зүйл	Үндэсний их баяр наадамд оролцож байгаа бөх, уяач, сурын болон шагайн харваач,
Гурав	Цол чимэг олгох	8 дугаар зүйл	Үндэсний бөх, хурдан морь, сурын болон шагайн харвааны цол, чимэг
Дөрөв	Бусад асуудал		

ДӨРӨВ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛСЭН НЬ

Хуулийн энэхүү гурван дэд зорилттой шууд холбоотой заалтуудыг түүвэрлэн гаргаж, зорилгод хүрэх байдал, практикт хэрэгжих боломжтой байдал, ойлгомжтой байдал, харилцан уялдаатай байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тохирох хэрэгслээр үнэлгээ өгье.

Зорилт нэг. Үндэсний их баяр наадмыг тэмдэглэн өнгөрүүлэхтэй холбоотой заалтуудад өгөх үнэлгээ

Хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйл (*Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт*)-д өгөх үнэлгээ:

Хуулийн төслийн 4-р зүйлийн 4.1.1-т “*Үндэсний их баяр наадам*” гэж Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг бэлгэдсэн үндэсний уламжлалт баярыг ойлгоно” хэмээн заасан байна. Үндэсний их баяр наадам нь монголчуудын соёлын биет бус өв³ бөгөөд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг илэрхийлдэг, төрт ёс, аялал жуулчлалын бодлоготой холбогддог том арга хэмжээ болон хөгжиж байна. Энэ утга агуулгыг хуулийн төсөлд зөв тодорхойлох нь чухал ач холбогдолтой. Тиймээс уг заалтад “төрт ёс” хэмээх үгийг нэмж, “*Үндэсний их баяр наадам гэж Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, төрт ёсыг илэрхийлсэн үндэсний уламжлалт баярыг ойлгоно*” хэмээн томъёолох нь зүйтэй гэж үзэж байна. Харин биет бус соёлын өвийн зохицуулалтыг хуулийн зорилт болон холбогдох хэсэгт тусгах шаардлагатай.

Хуулийн төслийн 5 дугаар зүйл (*Үндэсний их баяр наадам*)-д өгөх үнэлгээ:

Хуулийн төслийн 5.9-т:

- “Улсын баяр наадмаар үндэсний бөхцйн барилдаан, үндэсний сурын болон шагайн харваа, хурдан морины уралдааныг явуулна;
- 7.3-т “Улсын баяр наадмыг тохиолдуулан монголын түүх, соёл, ёс заншил, өв уламжлалыг харуулсан урлаг, соёл, спортын арга хэмжээг зохион байгуулж болно.”;
- 7.4-т “Энэ хуулийн 7.3-т заасан арга хэмжээг Үндэсний их баяр наадмыг зохион байгуулах хороо /цаашид “зохион байгуулах хороо” гэх/, төрийн болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийг оролцуулан зохион байгуулж болно.” гэж

³ Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.9-ийг үзнэ үү.

заасан нь логикийн хувьд давхардсан агуулгатай гэж үзэхээр байгаа тул дээрх заалтуулыг нэгтгэж нэг заалтад тусгах нь шаардлагатай.

Хуулийн төслийн 5.12-т *“Их Монгол Улс байгуулагдсаны тэгш ой, үндэсний тусгаар тогтнолоо сэргээн тогтоосон Ардын хувьсгалын ойн баяр наадмыг улсын баяр наадамтай хамтатган тэмдэглэнэ.”* гэж заасныг **“Тулгар төр, Хүннү гүрэн байгуулагдсаны ой (МЭӨ 209 он), Их Монгол Улс байгуулагдсаны ой (1206 он), Үндэсний эрх чөлөө тусгаар тогтнолоо сэргээн мандуулсны ой (1911 он), Ардын хувьсгалын ой (1924 он), Ардчилсан хувьсгалын ойн (1990 он) баярын өдрүүдийг Үндэсний их баяр наадамтай хамтатган улс орон даяар тэмдэглэнэ.”** хэмээн өөрчлөх нь зүйтэй. Учир нь дээрх 5 томоохон үйл явдал, хувьсгалуудын үр дүнд Монгол Улс тусгаар тогтнол, бүрэн эрх байдлаа олсон учир эдгээр үйл явдлыг нэгийг ч үлдээлгүй тэмдэглэх нь түүхийн үнэн, хуулийн шаардлага талаасаа зайлшгүй юм. Мөн тухайн үйл явдлын ард оныг хаалтад бичих нь тухайн жил хэдэн жилийн ойг тэмдэглэхийг бататгаж байгаа хэрэг юм. 2019 оны төрийн тэргүүний үндэсний их баяр наадмын нээлтийн үгэнд тооллыг зөрүүтэй байдлаар тооцсон нь бий. *(Ардчилсан хувьсгалын ойг 1989 онд үүссэн гэж тооцсон.)*

Хуулийн төслийн 6 дугаар зүйл (Баяр наадмын нээлт, хаалт)-д өгөх үнэлгээ:

Хуулийн төслийн 6 дугаар зүйлийн нэрийг *“Баяр наадмын нээлт, хаалт”* гэснийг **“Үндэсний их баяр наадмын нээлт, хаалт”** хэмээн нэрлэх нь зүйтэй байна. Учир нь зөвхөн “баяр наадмын нээлт, хаалт” гэж нэрлэх нь оновчгүй, яг ямар баяр наадмын нээлтийн талаар зохицуулсан гэдэг нь тодорхойгүй байдлыг бий болгож байна.

Хуулийн төслийн 6.2-т *“Улсын баяр наадмыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нээж хааж үг хэлнэ”* гэж заасан байна. Үүнийг **“Үндэсний их баяр наадмыг улс орон даяар Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нээж, хааж үг хэлнэ.”** гэж өөрчлөх нь зүйтэй байна. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Үндүсний Их баяр наадмын үйл ажиллагааг улсын баяр наадмын хэмжээнд бус бүх Монгол Улс даяар нээж, хаах нь түүний бүрэн эрх, статуст тохирох юм. Түүнчлэн *“Баяр наадмыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нээж, хааж үг хэлнэ.”* гэсэн нь нэг үйл явдлыг буюу Үндэсний Их баяр наадмыг өөрөөр томъёолсон агуулгатай болно.

Хуулийн төслийн 7 дугаар зүйл (Төрийн ёслолын бусад арга хэмжээ)-д өгөх үнэлгээ:

Хуулийн төслийн 7.5-д “Улсын баяр наадмыг тохиолдуулан Монгол Улсын Ерөнхийлөгч төрийн дайллага хийнэ.” гэж заажээ, Гэвч тус төрийн дайллагад ямар хүмүүс оролцох нь тодорхойгүй тул түүнийг тодорхой болгох ёстой. Энэхүү тодорхой бус байдлаас хамаарч албан тушаалын болон танил талын байдлаараа дайллагад оролцдог, зиндаарахдаг зохисгүй байдал үүсэх эрсдэлтэй.

Мөн түүнчлэн Монгол Улсын Ерөнхийлөгч төрийн ёс дэгийг зарчсөн аливаа үйдлийг хязгаарлаж зааж өгөх хэрэгтэй байна. Жишээлбэл: Монгол Улсын Ерөнхийлөгч асан Ц.Элбэгдорж Есөн хөлт цагаан тугийг тойрч, дэвсэн нь монголын соёл, уламжлалын дагуух үйлдэл биш бөгөөд олон нийтийн шүүмжлэлийг дагуулсан. Мөн Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатар нум сум харвахдаа бүтэлгүйтсэн нь олон нийтийн шүүмжлэлд өртсөн тул Төрийн ёслол хүндэтгэлийн арга хэмжээг сайтар журамлах, түүнд төрийн тэргүүн, төрийн өндөр албан тушаалтнуудыг бэлтгэх шаадлагатай.

Хуулийн төслийн 15 дугаар зүйл (Үндэсний их баяр наадмыг зохион байгуулах талаар Засгийн газрын бүрэн эрх) -д өгөх үнэлгээ:

Хуулийн төслийн 15.1.1-т “үндэсний бөхийн барилдаан, хурдан морины уралдаан, сурын болон шагайн харвааны дүрмийг биеийн тамир, спортын болон хүнс, хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналын дагуу батлах” гэж заажээ. Мөн 15.3-т “Энэ зүйлийн 15.1.1-д заасан дүрэм нь бөх, уяач, сурын болон шагайн харваачийн бүртгэх, эрэмблэх, өсвөр үеийн бөхийн насны дээд, доод хязгаар, оролцогчийн эрх үүрэг, ёс зүй, сахилга, хариуцлага, маргаан шийдвэрлэлт, унаач хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой зохицуулалт, мэдээллийн сан хөтлөх болон бусад үндэсний бөхийн барилдаан, сурын болон шагайн харваа, хурдан морины уралдааныг зохион байгуулахтай холбогдох бусад зохицуулалтыг агуулна.” гэж заасан байна.

Сурын дүрэм, Үндэсний бөхийн дүрэм, Үндэсний хурдан морины уралдааны дүрмийг Мэргэжлийн спортын холбооноос батлах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Эдгээр дүрмийг Засгийн газраас батлах нь спортын өрсөлдөөнийг захиргааны журмаар зохицуулсан асуудлыг бий болгоно. Эдгээр уралдаан, тэмцээний захиалагч буюу ерөнхий зохион байгуулагч нь Засгийн газар боловч уралдаанд оролцогч талуудын өрсөлдөөний асуудлыг мэргэжлийн спортынхоо дүрэм, журмаар зохицуулах нь зүйтэй. Эдгээр дүрэм, журам нь зохицуулалт муутайгаас шалтгаалж Үндэсний их баяр наадмын зохион байгуулалтад сөргөөр нөлөөлвөл тухайн спортын

байгууллагын удирдлага хариуцлага хүлээдэг, харин тус дүрэм, журмыг хэрэгжүүлээгүйгээс баяр наадмын үйл ажиллагаа доголдвол тухайн оролцогч, тамирчин, уяач нь хариуцлага хүлээдэг системд шилжих шаардлагатай.

Дээрх харилцаанд Засгийн газрын тогтоолоор бус Үндэсний баяр наадмын тухай хуулиар зохицуулах шаардлагатай зүйлс байгаа гэж үзэж байна. Тухайлбал, унаач хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой суурь зохицуулалт нь Засгийн газрын тогтоолд бус хуульд хуульчлагдах учиртай.

Спортын өрсөлдөөн, уралдаан тэмцээний дүрмийг зохион байгуулах хороо буюу захиргаа хариуцаж болохгүйтэй холбогдуулан баяр наадмын үеэр гүйцэтгэх шаардлагатай зарим чиг үүргийг ТББ буюу холбоонд нь шилжүүлж өгөх, холбооны эрх, үүргийн талаар тус тусын спортын төрлөөр гэрээнд тусгайлан зааж өгөх нь зүйтэй.

Төслийн 15 дугаар зүйлд тусгасан Үндэсний их баяр наадмыг зохион байгуулах талаарх Засгийн газрын бүрэн эрхэд Үндэсний их баяр наадмын тухай хууль тогтоомж, холбогдох дүрмийн биелэлтийг зохион байгуулалтаар хангах бүрэн эрхийг нэмэх шаардлагатай байна. Тус нэмэлтийг оруулснаар ҮИБНТХ-ийн биелэлтийг зохион байгуулах этгээд тодорхой болж, тус хуулийн биелэлтийг Засгийн газрын нэрийн өмнөөс Зохион байгуулах хороо, Засаг дарга хариуцах шаталсан систем бүрдэх юм. Хариуцах ба хорооны нарийн бичгийн дарга, ажлын алба нь байнгын орон тооны статустайгаар ажиллах шаардлагатай гэж үзэж байна. Учир нь үндэсний их баяр наадмыг элдэв зөрчил маргаангүй, аюулгүй байдлыг хангасан, зохион байгуулалтын өндөр түвшинд хүргэхэд тус ажлын албаны хийж гүйцэтгэх үүрэг чухал нөлөөтэй юм.

Хуулийн төслийн 16 дугаар зүйл (Зохион байгуулах хороо, түүний бүрэн эрх)-д өгөх үнэлгээ:

Төслийн 16.1-т “Үндэсний их баяр наадмыг уламжлалт ёс заншил, өв соёлд тулгуурлан улс орон даяар тэмдэглэн өнгөрүүлэх ажлыг зохион байгуулах хороо, аймаг, сумын хороо хариуцна.” гэж тусгасан байна. Уг заалтад “Үндэсний их баяр наадмын тухай хууль, үүнтэй холбоотой Засгийн газар, Үндэсний их байр наадмын зохион байгуулах хорооны шийдвэрийг” гэж нэмж, “**Үндэсний их баяр наадмыг Үндэсний их баяр наадмын тухай хууль, Засгийн газар, Үндэсний их баяр наадмын зохион байгуулах хорооны шийдвэрийг хэрэгжүүлж, уламжлалт ёс заншил, өв соёлд тулгуурлан улс орон даяар тэмдэглэн өнгөрүүлэх ажлыг зохион**

байгуулах хороо, аймаг, сумын хороо хариуцна.” гэж өөрчлөн найруулах нь зүйтэй байна.

Төслийн 16.7-д “*Зохион байгуулах хороо нь салбар хороотой байна. Салбар хороо нь дэд хороотой байж болно.*” гэж заасныг илүү тодруулан ямар ямар салбар хороотой байх, салбар хороо нь ямар ямар дэд хороотой байж болох талаар тодорхой зохицуулах нь зүйтэй.

Төслийн 16.5.9, 16.5.10-т заасан мэдээллийн санг аймаг, сумын хэмжээнд үүсгэн байгуулах хэрэгцээ, шаардлагатай тул тус үүргийг аймаг, сумын Засаг даргад хуваарилах шаардлагатай. Тиймээс төслийн 17 дугаар зүйлд тус зохицуулалтыг нэмж тусгах шаардлагатай.

Зорилт хоёр. Үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, хурдан морины уралдаан, шагайн харвааг зохион байгуулахтай холбоотой заалтуудад өгөх үнэлгээ

Төслийн 9 дүгээр зүйл (Үндэсний бөхийн барилдаан)-д өгөх үнэлгээ:

Төслийн 9.1-т “*Улсын баяр наадамд 10 жил тутам Их Монгол Улс байгуулагдсаны болон Ардын хувьсгалын тэгш ойг давхцуулан 1024 бөх, бусад баяр наадамд 512 бөх барилдана.*” гэж тусгажээ. Тус заалтыг “*Хүннү гүрэн байгуулагдсаны ой, Их Монгол Улс байгуулагдсаны ой, Үндэсний эрх чөлөө, тусгаар тогтнолоо сэргээн мандуулсны ой, Ардын хувьсгалын ой, Ардчилсан хувьсгалын алинд ч арван жилээр тоологдох тэгш ой тохиосон жилд 1024 бөх, бусад баяр наадамд 512 бөх барилдана.*” гэж өөрчлөх нь зүйтэй. Учир нь Үндэсний их баяр наадмаар Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг олоход шууд нөлөөтэй дээрх таван том үйл явдлын ойн баярын ялгаатай байдлаар тэмдэглэх нь өрөөсгөл хэрэг болно. Дээрх таван том үйл явдлын арван жилээр тохиолдох ой нь давхардсан байдлаар арван жилд гурван удаа тохиох юм. Тодруулбал, Тулгар төр, Хүннү гүрэн байгуулагдсаны ой, үндэсний эрх чөлөө, тусгаар тогтнолоо сэргээн мандуулсны ой, Ардын хувьсгалын арванаар тооцогдох тэгш ой нь нэг жил тохионо.

Төслийн 9.2-т “*Улсын баяр наадмын үндэсний бөхийн барилдаанд барилдах бөх нь 18 насанд хүрсэн хүн байна.*” гэж заасан байна. Гэвч үндэсний бөхийн барилдаанд гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн барилдаж болох эсэх асуудлыг тусгах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Төслийн 10 дугаар зүйл (Хурдан морины уралдаан)-д өгөх үнэлгээ:

Төслийн 10.1-т "Хурдан морины уралдааныг монгол үүлдрийн адууны стандартад нийцсэн морийг азарга, их нас, соёолон, хязаалан, шүдлэн, даага гэсэн нийт зургаан насны ангиллаар зохион байгуулна" гэж заажээ. Гэвч стандартыг бүтээгдэхүүн, бараа, үйлчилгээнд хэрэглэдэг тул амьтны үүлдэр, угсааг тогтооход хэрэглэх нь тохиромжгүй гэж үзэж байна. Тус зүйлд заасан монгол үүлдрийн адууг ялгах тал дээр ихээхэн маргааныг дагуулдаг. Энэ асуудлыг хурдан морины уралдаан ямар үзэл баримтлал, агуулга, үр дагавартай болохыг тодорхойлох замаар шийдвэрлэх нь зүйтэй. Үүнийг тодорхойлохгүй бол монгол хүн өөрийн ур чадвар, морь уях эрдмээрээ өрсөлдөж байгаа бол яагаад гаднаас адуу оруулж ирээд уралдуулж болохгүй вэ гэдэг асуудал хөндөгдөнө. Тиймээс хурдан морины уралдааны онцлог, концепцийг гаргаж өгөх шаардлагатай. Жишээ нь, хүүхдээр унуулна, нэг ижил насны, нэг ижил үүлдрийн адууны, холын зайн уралдаан байна гэх мэт байж болох юм.

Стандартуудыг үндэслэн уралдааны морийг монгол эсхүл эрлийз адуу гэж ялган тогтоох нь хувь хүний субъектив үзэмжээр буруу шийдвэрт хүргэх эрсдэлтэй юм. Малын генетик нөөцийн тухай хууль болон малын бүртгэлийн тухай журамд зааснаар монгол адууг тогтооно гэдэг шийдвэрүүд гарсан. Уг маргаантай асуудлаас гарах гарц нь Монголын үндэсний хурдан морины уралдаанд зайлшгүй монгол адуу уралдуулна гэдэг концепц нь зөв үү буруу юу гэдгийг тогтоож, нэг тийш нь шийдэх ёстой. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ивээл дор зохион байгуулагдсан Үндэсний спортын анхдугаар чуулганы үеэр Үндэсний баяр наадамд Монгол адуу уралдах нь зүйтэй гэдэг шийдвэрт хүрсэн. Иймд адууг монгол адуу эсэхийг генийн түвшинд тодорхойлон, баталгаатайгаар бүртгэлжүүлэх ажлыг зохион байгуулан уралдуулж байх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Энэ асуудлын тухай спортын холбоо нь шийдэх эрхтэй байх ёстой. Уралдааны морьдыг бүртгэх асуудлыг захиргаа, стандартын байгууллага гэхээс илүү тухайн спортын мэргэжлийн холбоо нь удам угшил, үйлдвэрийн мэдээллийг агуулсан бүртгэл хийвэл зүйтэй.

Мөн 1 дүгээр үеийн эрлийз, 2 дугаар үеийн эрлийз адуунуудыг бүртгэлжүүлэн тусад нь уралдаан зохион байгуулах боломжтой. Практикт мөн монгол морьдын уралдаан болон эрлийз морьдын уралдаан хэмээн тусад нь зохион байгуулдаг явдал бий.

Төслийн 10.12-т "Хурдан морины уралдааныг салбар хорооны морины бүртгэлийн дэд хороо нь улсын баяр наадам эхлэхээс гурван өдрийн өмнө монгол үүлдрийн адууны стандартын шаардлагад нийцсэн морийг Үндэсний их баяр наадмын хурдан морины уралдаанд уралдах мориор бүртгэнэ." гэж заажээ, Улсын баяр наадамд монгол орны

өнцөг булан бүрээс, янз бүрийн морьд оролцохоор ирдэг. Гэтэл энэ бүх морьдыг гурдан өдрийн дотор ялгаж, бүртгэнэ гэдэг нь практикт хэрэгжих боломжгүй болж байна. Мөн түүнчлэн төслийн 10.13-т “Энэ зүйлийн 13.2-т заасан стандартад нийцээгүй морийг бүртгэхийг хориглоно.” гэж заасантай холбогдуулан маргаан гарахыг үгүйсгэх аргагүй юм. Уралдах морьдыг ялгах бүртгэх асуудлыг зөв арга замаар, цогц байдлаар шийдвэрлэх шаардлагатай.

Зорилт гурав. Цол чимэг олгохтой холбоотой заалтуудад өгөх үнэлгээ

Хуулийн төслийн 8 дугаар зүйл (Үндэсний бөх, хурдан морь, сурын болон шагайн харвааны цол, чимэг)-д өгөх үнэлгээ:

Төслийн 8.1-т “Зохион байгуулах хорооны саналыг үндэслэн бөх, уяач, сурын болон шагайн харваачид үндэсний спортын төрлөөр улсын цолны батламжийг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч олгоно.” гэж заасныг үндэслэлтэй томъёолол гэж үзэж байна. **Харин 8.3-т** “Монгол Улсын Ерөнхийлөгч энэ зүйлийн 8.2-т заасан саналыг хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор зарлиг гаргаж, тухайн бөх, сурын харваачид улсын цол олгоно.” гэснийг “**Монгол Улсын Ерөнхийлөгч энэ зүйлийн 8.2-т заасан саналыг хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор зарлиг гаргаж, тухайн бөх, сурын харваачид үндэсний спортын улсын цол олгож батламж олгоно.**” гэж;

8.4-т “**Аймаг, сумын баяр наадмыг зохион байгуулах хорооны саналыг үндэслэн бөх, уяач, сурын харваачид аймаг, сумын цолыг аймаг, сумын Засаг дарга, аймгийн баяр наадмыг зохион байгуулах хорооны саналыг үндэслэн шагайн харваачид спортын төрлөөр аймгийн цолыг аймгийн Засаг дарга олоно.**” гэснийг “**Аймаг, сумын баяр наадмыг зохион байгуулах хорооны саналыг үндэслэн бөх, уяач, сурын харваачид үндэсний спортын аймаг, сумын цол олгосон батламжийг аймаг, сумын Засаг дарга, аймгийн баяр наадмыг зохион байгуулах хорооны саналыг үндэслэн шагайн харваачид спортын төрлөөр аймгийн цол олгосон батламжийг аймгийн Засаг дарга олгоно.**” гэж найруулах нь зүйтэй.

Төслийн 8.1, 8.2, 8.3, 9.3, 14.5.7, 16.5.1, 19.2, 19.3, 19.6-т “улсын цол” гэж томъёолсныг “үндэсний спортын цол” гэсэн тодотголтойгоор хуульчлах нь зүйтэй. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн 33 дугаар зүйлийн 1.7 дахь хэсэгт заасан Ерөнхийлөгчийн улсын цол олгох бүрэн эрхээс үндэсний спортын цол олгох үйл ажиллагааг ялгах шаардлагатай. Төслийг энэ хэвээр нь баталвал Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн холбогдох хэм хэмжээтэй зөрчилдөнө гэж үзэж байна. Мөн түүнчлэн үндэсний спортын улсын цол олгох гэдэг томъёоллыг төслийн 10.4, 11.2,

12.4, 12.5, 12.6-д мөн нэг мөр хэрэглэх шаардлагатай гэж үзэж байна. Тус судалгааны ажлын зөвлөхүүд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч үндэсний спортын цол олгохыг зогсоох ёстой гэсэн зөвлөгөө өгсөнийг анхаарна уу.

Ерөнхийлөгч зарлиг, батламжийг гаргахдаа Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн 33 дугаар зүйлийн 1.7 дахь заалтыг бус Үндэсний их баяр наадмын тухай хуулийн холбогдох заалтыг үндэслэж зарлигаа гаргадаг байх нь зүйтэй.

Бусад асуудал

Хуулийн төслийн 13 дугаар зүйл (Үндэсний бөх, хурдан морь, сурын болон шагайн харвааны стандарт)-д өгөх үнэлгээ

Төслийн 13.1-т “Үндэсний их баяр наадмын үндэсний бөх, сурын болон шагайн харваа, хурдан морины уяачийн эд хэрэглэл, унаач хүүхдийн хувцас, морины хэрэгсэлд тавигдах стандартыг биеийн тамир, спортын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага холбогдох холбоодын саналыг үндэслэн боловсруулж, үндэсний стандартчилал, техникийн зохицуулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага батална.” гэж заажээ. Үндэсний бөхийн зодог, шуудаг, гутал, малгай, харваачийн нум, сум зэрэг бүх хэрэгсэлд стандарт тогтоох нь боломжгүй гэж үзэж байна. Учир нь стандарт нь үйлдвэрлэл, үйлчилгээ бүтээгдэхүүнд тавигддаг. Харин угаач хүүхдийн хувцас, хэрэглэл стандарттай байж болох юм.

Мөн 13.2-т “Үндэсний их баяр наадмын хурдан морины уралдаанд уралдах монгол адууны стандартыг хүнс, хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага холбогдох холбоодын саналыг үндэслэн боловсруулж, үндэсний стандартчилал, техникийн зохицуулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага батална.” гэж заасныг монгол адууг стандартчилсан, хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй шийдэл гэж үзэж байна. Үндэсний морин уралдаанд уралдах монгол адууг шинжлэх ухааны байгууллагын судалгаа, шинжилгээний дүгнэлтийг үндэслэж гаргасан спортын холбооны түвшинд мөрдөх тусгай журмаар бүртгэлийн зарчмаар шийдвэрлэх нь зүйтэй. Бүртгэлтэй холбоотой маргаан гарвал бүртгэсэн этгээд болон бүртгэлд оролцсон этгээдэд хариуцлага тооцдог байдлаар тухайн асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай.

Мөн төслийн 19.1.4-т “Энэ хуульд заасан журмыг зөрчиж бөх, уяач, сурын болон шагайн харваачид цол, чимэг олгосон бол олгосон цол, чимгийг хураах, олгосон эрх бүхий албан тушаалтанд Төрийн албаны тухай хуульд заасан арга хэмжээг авна.” гэж заасан байна. Төрийн албан хаагчид зөвхөн цол олгосон гэсэн үндэслэлээр арга хэмжээ

авах нь оновчтой биш юм. Баяр наадмыг зохион байгуулах үүргийг төрийн албан хаагчийнхаа хувьд хүлээсэн бол зохион байгуулалтын бүхий л үйл ажиллагаанд төрийн албан хаагч хариуцлага хүлээх ёстой. Жишээлбэл авилга, хээл хахууль авсан, үндэслэлгүйгээр хүний эрхийг хязгаарласан, шударга бус, тэгш бусаар хандсан, бусдад үндэслэлгүйгээр давуу байдал бий болгосон бүх үйлдэлдээ хариуцлага хүлээхээр зааж, хуулийн зохицуулалтыг боловсруулах шаардлагатай.

Төслийн 19.7-д “Унаач хүүхдэд энэ хуулийн 13.1-д заасан стандартын шаардлага хангаагүй хэрэглэл хэрэглүүлсэн хурдан морины уяачийг Үндэсний их баяр наадмын хурдан морины уралдаанд нэг жилийн хугацаанд морио бүртгүүлэх, уралдуулахгүй байх саналыг салбар хороо зохион байгуулах хороонд хүргүүлж, мэдээллийн санд оруулж, шийдвэрлүүлнэ.” гэж заасан нь уяачийн хувьд хэтэрхий өндөр хариуцлага болно гэж үзэж байна. Үүний оронд торгох арга хэмжээ хэрэглэх нь илүү тохиромжтой.

Төслийн 20.1-т “Улсын баяр наадам болон аймгийн баяр наадмын хурдан морины уралдааны бүртгэлтэй холбоотой маргааныг дээд шатны хороо хоёр хоногийн дотор шийдвэрлэнэ.” гэж заажээ. Баяр наадмын үеэр бүртгэлтэй холбоотой гарах маргаануудыг энэхүү богинохон хугацаанд дээд шатны байгууллага шийдвэрлэнэ гэдэг бараг боломжгүй зүйл. Учир нь тухай нэг суманд гарч буй маргааныг аймгийн баяр наадмыг зохион байгуулж буй комисс, Шадар сайд хоёр хоногт хүлээн авч шийдвэрлэнэ гэдэг нь цаг хугацааны хувьд практикт хэрэгжих боломжгүй. Зохион байгуулах хорооны үйл ажиллагаатай холбоотой маргааныг аймгийн баяр наадмыг зохион байгуулах комисс өөрөө шийдвэрлэдэг, тухайн шийдвэр нь эцсийнх болж, гаргасан шийдвэртээ комисс өөрөө хариуцлага хүлээх байдлаар зохицуулах нь зүйтэй.

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ ӨГСӨН ДҮГНЭЛТ

Хорин нэгэн зүйлтэй хуулийн төслийн дийлэнх хэсэгт анализ хийж, хэрэгжилтийн үр нөлөөний үнэлгээ өгөв. Эдгээрээс нийт 15 зүйлийг засан сайжруулах шаардлагатай гэж үзэж, дүгнэлт, санал, зөвлөмж гаргасан. Эдгээрт багтаагүй зүйлүүдийг үнэлгээний шаардлага хангаж байгаа гэж ойлгож болно.

Дээр дурдсан 15 зүйл нь хуулийн төслийн зорилготой шууд холбоотой, үзэл баримтлал, зарчмын шинжтэй заалтууд болно. Иймд үнэлгээнд дурдсан асуудлыг анхаарч төслийг дахин боловсруулснаар хуулийн төсөл зорилгодоо хүрэх боломж бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Бөхийн барилдаан, хурдан морины уралдаан, сурын болон шагайн харвааны алинд ч тухайн уралдаан тэмцээний үзэл баримтлал, гол агуулга, үнэт зүйлийг хэрхэн хамгаалах талаарх үзэл санаа, арга хэрэглүүрийг сайтар тодорхойлоогүй байгаа нь хуулийн төслийг зохих түвшинд хүргэн боловсруулахад бэрхшээл учруулж байгаа тул хуулийн төслийг боловсруулахаас өмнө эдгээр зүйлсийг сайтар боловсруулан гаргаж хуулийн холбогдох зүйл хэсэгт зайлшгүй тусгах шаардлагатай.

---ooOoo---